

بررسی روشهای عملیات روانی مورد استفاده عراق علیه اسرای ایرانی

نویسندگان: دکتر محمدحسین الیاسی^۱

تاریخ دریافت مقاله: ۸۴/۱۱/۸

حسن معادی^۲

تاریخ تأیید مقاله: ۸۵/۳/۱۲

صفحات مقاله: ۸۰-۶۱

چکیده

این تحقیق از آن رو انجام شد که مهم‌ترین روشهای عملیات روانی مورد استفاده عراقی‌ها علیه اسرای ایرانی شناخته‌شده‌تر شوند. برای این منظور از بین آزادگان تهرانی با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی، نمونه‌ای به حجم ۶۰ نفر انتخاب شد. سپس با استفاده از یک پرسشنامه محقق ساخته، نظرات آنان پیرامون میزان بهره‌گیری عراقی‌ها از هر یک از روشها و ابزارهای عملیات روانی علیه اسرا، مورد اندازه‌گیری قرار گرفت. نتایج حاصل نشان داد که اولاً: عراقی‌ها در طول چند سالی که اسرای ایرانی را در بند داشته‌اند، از روشها و فنون متعددی برای فروپاشی انسجام و تخریب روحیه آنان بهره‌گرفته‌اند. ثانیاً: میزان بهره‌گیری آنان از روشهای مختلف متفاوت از یکدیگر بوده است. ثالثاً میزان تأثیر هر یک از آن روشها بر اسرا از هم متمایز بوده است.

* * * * *

کلید واژگان

عملیات روانی، شستشوی مغزی، روحیه، انسجام، هیجان، اسرا.

۱. دکترای روان‌شناسی و اسنادپار دانشگاه امام حسین (ع).

E-mail: arshia3319@Yahoo.com

۲. کارشناس ارشد مطالعات دفاعی - استراتژیک.

یکی از پیامدها و اثرات جنگی که به مدت هشت سال از سوی رژیم سابق بعث عراق بر ایران تحمیل شد، به اسارت در آمدن هزاران تن از رزمندگان ایرانی بود. بسیاری از آن رزمندگان سالها در اردوگاههای مختلف عراق در اسارت ماندند. با پایان یافتن جنگ، به ویژه با بازگشت اسرای رزمنده به کشور، مطالعات و تحقیقات متعدد و متنوعی پیرامون ابعاد مختلف جنگ، و اثرات فیزیکی، اقتصادی و سیاسی آن به عمل آمده است. لیکن اسرای جنگ و اثرات اسارت بر آنان کمتر آماج پژوهشهای نظام مند و دقیق قرار گرفته است. گرچه پاره‌ای از خاطرات منتشره از سوی تعدادی از اسرا ابعاد محدودی از اثرات اسارت طولانی مدت بر آنان را نمایان می‌سازد، اما تأمل در تمامی ادبیات مربوط به جنگ و اسرا آشکار می‌سازد که اثرات روان‌شناختی و عملیات روانی اسارت، تاکنون حداقل با بهره‌برداری از روش‌شناسی علمی، مورد تحقیق قرار نگرفته است. به همین سبب، همچنان این ابهام وجود دارد که رژیم بعث عراق در طی سالهایی که هزاران اسیر ایرانی را در اختیار داشته است، برای فرو شکستن مقاومت و تخریب روحیه آنان از کدامین روشهای عملیات روانی بهره گرفته است؟ تلاش این تحقیق بر آن است با کنکاش نظام مند در نظرات تعدادی از اسرا (آزادگان) ابعاد مختلف عملیات روانی رژیم بعث علیه آنان را نمایان سازد و دامنه اثرات آن اقدامات را مورد بررسی ژرف قرار دهد.

ادبیات تحقیق

به باور نویسندگانی همچون وکیلی (۱۳۷۳) و جان و سلی (۱۹۸۰) برخورد روانی با اسرا سابقه‌ای دیرینه دارد. این محققان با بررسیهای تاریخی خود نشان داده‌اند که در دوران باستان هیچ قانون و ضابطه معینی برای رعایت حقوق اسرای جنگی وجود نداشت. به همین سبب، به اسیر جنگی به منزله فرد نگون‌بختی نگریسته می‌شد که هر نوع اقدام خشن علیه او مجاز بود. به گونه‌ای که فاتح

جنگ حتی می‌توانست دستور اعدام دسته‌جمعی اسرا را صادر، و یا آنان را در زمره اموال شخصی خود قرار دهد. اما با گذشت زمان و گسترش دامنه مالکیت خصوصی، فاتحان جنگ به این فکر افتادند که به جای قتل‌عام اسرا، از آنان در انجام فعالیتهای مختلف اقتصادی چون زراعت، دامپروری، ساختن ساختمانهای عظیم و مقابر بزرگ و ... استفاده نمایند. (امانی‌زاده، ۱۳۸۲)

قرنها گذشت تا این باور پدید آمد که اسیر، همانند هر انسان دیگر، دارای حقوقی است و با او نه تنها نباید به عنوان بخشی از دارایی برخورد شود، بلکه باید برای حفاظت از جانش، او را از منطقه جنگی نیز دور نگه داشت. (متسکیو، ۱۳۲۴)

دیدگاه صاحب‌نظرانی همچون متسکیو موجب بهبود رفتار با اسرا شد. به همین سبب، در اواسط قرن نوزدهم برای رفتار با زندانیان جنگی در جهان، اصولی به رسمیت شناخته شد، هرچند که این اصول در جنگ چندان مراعات نشد. به اعتقاد آقابابایی (۱۳۶۶) با مرور تاریخچه رفتار با اسرای جنگی اذعان داشته است که پس از جنگ جهانی اول نمایندگان کشورهای جهانی برای ایجاد کنوانسیون ۱۹۲۹ در ژنو گرد آمدند. این کنوانسیون قبل از شروع جنگ جهانی دوم توسط فرانسه، آلمان، انگلستان، ایالات متحده و بسیاری از کشورهای دیگر به امضا رسید، ولی ژاپن و اتحاد جماهیر شوروی آن را امضا نکردند. طی جنگ جهانی دوم میلیونها انسان تحت شرایط سخت و گوناگون به اسارت گرفته شدند و رفتاری را تحمل کردند که به مراتب از رفتار فاتحان دوران بربریت با اسیران جنگی خشن‌تر بود. در حالی که قراردادهای چهارگانه ژنو و پروتکل‌های الحاقی کشورها را از این‌گونه رفتارها منع کرده بود. هانترا^۱ (۱۹۵۶) موارد متعددی از نقض حقوق اسرا توسط کشورهای مختلف دنیا را مورد بحث قرار داده است. به عنوان مثال: او رفتار نظامیان چینی در جنگ کره را مورد بررسی قرار داده و اذعان داشته است که آنان با اعمال روشهایی همچون بازجوییهای مکرر،

محرومیت از خواب، کاهش میزان ارتباط با هم‌بندها، خانواده و نیز ترغیب به اعتراف موجب فروپاشی روحیه اسرا می‌شوند. به باور هانتر چینی‌ها اسرای آمریکایی را "شست‌وشوی مغزی"^۱ دادند تا نظرات و نگرش‌های آنان را به ایدئولوژی مارکسیسم و مانویسم تغییر دهند.

در سطور زیر ادبیات مربوط به پدیده شست‌وشوی مغزی مرور می‌شود.

از نظر هانتر (۱۹۵۶) شست‌وشوی مغزی تکنیک یا فرآیندی است که دولت‌های کمونیستی برای دستیابی به یک یا هر دو هدف زیر مورد استفاده قرار داده‌اند:

۱. وادار کردن فردی بیگناه به پذیرش حقیقی اینکه او علیه مردم یا دولت مرتکب جرمی شده است.

۲. تغییر اجباری دیدگاه سیاسی فرد، تا آن حد که عقاید قبلی خود را رها کرده و طرفدار کمونیسم شود.

هر دو هدف در واقع تلاشی است برای تأثیرگذاری بر فرد تا آنکه او باورهایی را که قبلاً باطل دانسته است به عنوان واقعیت بپذیرد و باورهایی را که واقعیت می‌دانسته دروغ ببیند. برای دستیابی به این دو هدف تکنیکها و روشهای مشابهی وجود دارد.

جان مارکس (ترجمه دولت‌شاهی، ۱۳۷۴) نیز تعریف مشابهی از شست‌وشوی مغزی به دست داده است. به باور او شست‌وشوی مغزی؛ یعنی وادار کردن افراد برای تغییر نگرشها و باورها در شرایط سخت و دشوار.

مارکس نیز، همانند هانتر، چینی‌ها را اولین کسانی می‌داند که به صورت نظام‌مند و از پیش تدبیر شده به شست‌وشوی مغزی اسرا پرداخته‌اند. به باور او، چینی‌ها توانستند با عملیات روانی خویش، بویژه بهره‌گیری دقیق از روشهای شست‌وشوی مغزی، تأثیر عمیقی بر اسرای آمریکایی بر جای بگذارند.

محققان مختلف کوشیده‌اند تا فرایند شست‌وشوی مغزی را بر اساس رویکردهای

نظری مختلف تبیین نمایند. استیونس (۱۹۸۸) برای تبیین این پدیده از نظریه بازتابهای شرطی یاولف استفاده کرده است. جانسون (۲۰۰۱) نیز در نوشتاری دیگر از رهیافت شناختی برای تبیین فرایند و اثرات شستشوی مغزی بهره گرفته است. از نظر این محققان، اعمال روشهایی نظیر ایجاد سردرگمی ناشی از حبس انفرادی، تلقین، تکرار، ایجاد احساس گناه، تخریب فردیت، رفتار شرطی، رفتار غیرعقلانی در برخورد با محرک ناگهانی و القای متناوب ترس و امید می‌تواند ساختارهای ذهنی اسیر را در هم بریزد و او را برای تغییر عقیده مهیا سازد. امانی‌زاده (۱۳۸۲)، نیز در بررسی خود فرایند اسارت و وقوع شستشوی مغزی در آن را به سه مرحله تقسیم کرده است. آن سه مرحله عبارتند از:

مرحله اول، شوک روانی و افسردگی مقطعی در اسارت؛ این حالت تا زمانی که فرد به شرایط زندگی در اردوگاه عادت نکرده است ادامه دارد. مرحله دوم: بی‌تفاوتی روانی در اسارت؛ اسیر رها شده از بحرانها، در ابتدا به دنبال همدرد و آشنایان احتمالی خود می‌گردد.

مرحله سوم: وقوع رخداد‌های عام روانی؛ در این مرحله میل به تنهایی و بازگشت به گذشته، اشتغالات ذهنی، آزادی روح، امید به آینده، آزادی، خواب شیرین آرزوها، و ... بروز می‌کند و در این مرحله است که عاملان شستشوی مغزی با اعمال روشهای مختلف در پی تغییر نظرات و نگرشهای اسرا برمی‌آیند.

همان‌گونه که پیش‌تر خاطر نشان شد، در ایران اثرات عملیات روانی عراق روی اسرای ایرانی مورد کنکاش علمی قرار نگرفته است. با وجود این، چند بررسی پیرامون زندگی در اسارت صورت گرفته است که در سطور زیر به آنها اشاره می‌شود.

امانی‌زاده (۱۳۸۳) در کتاب "بررسی وضعیت اسرای ایرانی در اردوگاههای عراق" اذعان داشته است که عراقی‌ها برای دستیابی به اهداف خود از شکنجه اسرا استفاده می‌کردند. او آن شکنجه‌ها را به دو نوع شکنجه‌های روحی و جسمی

تقسیم کرده است. به باور او، شکنجه‌های روحی حساسیت و تأثیر بیشتری بر اسرا داشته است.

توسلیان (۱۳۷۴) نیز در کتاب "شکوفایی هنر در اسارت" در خصوص شرایط زیستی مشترک در اردوگاهها و فراهم نبودن شرایط مادی و معنوی، خاطرنشان ساخته است که در اردوگاههای اسرا تعدادی اتاق بزرگ و کوچک وجود داشت که اسرا به‌سختی در آنها زندگی می‌کردند؛ به عنوان نمونه در اردوگاهی، یک آسایشگاه به ابعاد ۱۴×۲۱ متر وجود داشت که حدود ۱۶۰ نفر در آن زندگی می‌کردند. اسرا برای اسکان در چنین جایی ناچار بودند به صورت کتابی، و بر روی یک شانه بخوابند، که این میزان در بعضی اردوگاهها به اندازه عرض شانه‌ها افزایش می‌یافت.

جعفری (۱۳۷۶) نیز در کتاب "خوشه‌های خاطره" اذعان کرده است که بسیاری از آسایشگاهها از چهار دیواری مستطیل شکل تقریباً به طول بیست و عرض ده متر تشکیل شده بود و دوازده پنجره برای اشراف کامل نگهبانان بر تمام نقاط آن تعبیه شده بود. دیوارهای بتونی که جز میخ پولادین چیزی بر آن فرو نمی‌رفت و کف سیمانی سالن که الزاماً هفته‌ای یک بار باید شسته می‌شد و به همین سبب همواره نمناک بود، لذا بسیاری از اسرا از پادرد و کمردرد ناشی از رطوبت شدیداً رنج می‌بردند.

نتیجه‌گیری از ادبیات تحقیق

از مطالعات مندرج در این مقاله می‌توان نتایج زیر را برجسته ساخت:

۱. گرچه جنگ روانی روی اسرای جنگی قدمتی دیرینه دارد، اما تنها در نیمه دوم سده بیستم میلادی این پدیده به صورت علمی، منظم و دقیق مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است.
۲. ارتشهای مختلف دنیا از دیرباز با به اسارت در آوردن نیروهای دشمن از روشهای متعدد و متنوعی استفاده کرده‌اند تا اولاً، بتوانند از اسرا اطلاعات کسب کنند و نیز می‌دانستند که با به دست آوردن چنین اطلاعاتی،

- می‌توانند زمینه غلبه خود بر دشمن را فراهم سازند. ثانیاً، روحیه آنان را تخریب نمایند و مانع از پیوستن آنان به نیروهای دشمن شوند. ثالثاً، از آنان اعتراف بگیرند و اعترافات آنان را به اشکال مختلف به اطلاع مخاطبان خارجی، نیروها، مردم و دشمن برسانند. رابعاً، مانع از اقدامات دسته‌جمعی آنان شوند.
۳. هانتر با مطالعه روی اسرای آزاد شده جنگ کره، نشان داده‌است که چینی‌ها در آن جنگ علیه اسرای آمریکایی از روش شستشوی مغزی استفاده کرده‌اند.
۴. مرور ادبیات تحقیق نشان داد که معمولاً ارتشهای مختلف از یک یا چند روش جنگ روانی علیه اسرا استفاده می‌کنند. مهمترین آن روشها عبارتند از: شستشوی مغزی، تخریب روحیه، کاهش انسجام، تهییج و تحریک و بالاخره تهدید و ارعاب.
۵. برای اعمال هر یک از روشهای یاد شده از فنون متعدد و متنوعی استفاده می‌شود.
۶. بررسیها نشان داده است که معمولاً ارتشها گروههای خاصی از اسرا را بیش از بقیه، آماج جنگ روانی قرار می‌دهند.
۷. چنانچه نیروهای یک ارتش پیش از درگیر شدن در جنگ، از روشهای جنگ روانی آگاه شده باشند، اولاً، میزان تأثیرپذیری آنان از جنگ روانی دشمن به حداقل کاهش می‌یابد. ثانیاً، در صورت به اسارت درآمدن می‌توانند در برابر اعمال فشار روانی دشمن مقاومت بیشتری از خود نشان دهند.

اهداف و فرضیات

اهداف اصلی این تحقیق عبارتند از:

۱. دستیابی و آشنایی با روشهای عملیات روانی مورد استفاده علیه اسرا؛
۲. مقایسه روشهای مختلف عملیات روانی مورد استفاده عراقی‌ها علیه

اسرای ایرانی؛

۳. آگاهی از دامنه تأثیر روشهای عملیات روانی عراقی‌ها بر روی اسرای ایرانی؛
۴. بسترسازی برای آگاه ساختن رزمندگان کشور از فنون عملیات روانی مورد استفاده دشمنان ایشان علیه آنان در صورت اسارت.

فرضیه‌های این تحقیق عبارتند از:

۱. عراقی‌ها برای شکستن مقاومت اسرا و اعتراف آنان از روشهای شستشوی مغزی، تخریب روحیه، تضعیف انسجام اسرا، از شیوه تهییجی و اغواگرانه و روش تهدید و ارعاب استفاده کرده‌اند.
۲. بین میزان استفاده از انواع روشهای عملیات روانی علیه اسرا تفاوت معناداری وجود دارد.
۳. بین سن اسرا در هنگام اسارت و میزان اثرپذیری آنها از عملیات روانی عراقی‌ها، رابطه معناداری وجود دارد.
۴. بین تحصیلات اسرا در هنگام اسارت و میزان اثرپذیری آنها از عملیات روانی عراقی‌ها، رابطه معناداری وجود دارد.
۵. بین میزان استفاده عراقی‌ها از روشهای عملیات روانی علیه گروههای مختلف اسرا (ارتشی، سپاهی و بسیجی) تفاوت معناداری وجود دارد.

روش‌شناسی

این تحقیق یک تحقیق زمینه‌یابی (نظرسنجی) است. در چنین تحقیقی نظرات گروهی از افراد جامعه پیرامون موضوعات مختلف مورد سنجش قرار می‌گیرد، در این تحقیق برای کشف روشهای عملیات روانی مورد استفاده عراقی‌ها علیه اسرای ایرانی و میزان اثربخشی آن روشها، از نظرات کسانی استفاده می‌شود که خود مدتی در اسارت رژیم عراق بوده‌اند.

جامعه آماری این تحقیق عبارت است از کلیه آزادگان شهر تهران اعم از ارتشی، سپاهی و بسیجی که بر اساس آمار ستاد آزادگان حدوداً ۵۰۰۰ نفر می‌باشند.

حجم نمونه این تحقیق بر اساس فرمول $n = \frac{NZ^2\alpha^2}{d^2}$ ، ۶۰ نفر برآورد می‌شود.

روش نمونه‌گیری، تصادفی ساده می‌باشد، در این روش نمونه‌گیری، نشانه‌ها یا واحدهای مورد مطالعه برای گروه نمونه به گونه‌ای انتخاب می‌شود که همه آنها فرصت برابری در انتخاب شدن دارند.

برای جمع‌آوری اطلاعات از یک مقیاس محقق ساخته استفاده شد. این مقیاس بر اساس مبانی نظری و زمینه‌یابی از تعدادی از صاحب‌نظران، کارشناسان و اسرا تهیه شد.

مقیاس اندازه‌گیری شامل ۵ خرده مقیاس است (خرده مقیاس شستشوی مغزی، خرده مقیاس تخریب روحیه، خرده مقیاس کاهش انسجام، خرده مقیاس تهییج و اغوا و خرده مقیاس تهدید رازعاب).

افزون بر آن، پرسشنامه دارای یک ضمیمه مشخصات فردی و طبقه‌ای مربوط به آزمودنی‌ها نیز بوده، برای سنجش پایایی مقیاس اندازه‌گیری، از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شد. نتیجه آزمون نشان داد که مقیاس از پایایی کافی (alpha=0.78) برخوردار است.

چون در این تحقیق از ابزارهای مصاحبه و پرسشنامه و روش تحقیق زمینه‌یابی (نظرسنجی) استفاده شده است، در تجزیه و تحلیل از روش آماری توصیفی استفاده گردید. بنابراین اطلاعات جمع‌آوری شده از طریق رایانه مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و درصدها، میانگین، جداول و نمودارها را محاسبه نموده و سپس از طریق آمار استنباطی روابط متغیرهای مستقل و وابسته تعیین گردید.

در تجزیه و تحلیل داده‌های آماری از روشهای زیر استفاده شد:

۱. محاسبه فراوانی، درصد، میانگین و انحراف معیار؛

۲. استفاده از ضریب همبستگی اسپرمن؛

۳. استفاده از روش تجزیه و تحلیل واریانس یک‌طرفه.

یافته‌های تحقیق

در این قسمت، یافته‌های تحقیق به تفکیک فرضیات تحقیق ابتدا به صورت توصیفی و بعد به صورت تحلیلی ارائه شده‌اند.

۱- یافته‌های توصیفی

الف) روشهای شست‌وشوی مغزی

بررسیها نشان داد که عراقی‌ها در طول دوران اسارت اسرای ایرانی از ۲۱ روش شست‌وشوی مغزی استفاده کرده‌اند. در جدول شماره (۱) میزان استفاده از عملیات روانی عراقی‌ها با استفاده از روش شست‌وشوی مغزی، شماره سؤال، عنوان سؤال، تعداد، میانگین و انحراف معیار خواهد آمد:

جدول ۱- روشهای شست‌وشوی مغزی

شماره سؤال	عنوان سؤال	تعداد	میانگین	انحراف معیار
۱	قراردادن اسرا در سلولهای انفرادی	۵۹	۳/۷۵	۰/۸۶۳
۲	ممنوع ساختن استفاده از رادیو	۵۹	۲/۶۶	۱/۰۱
۳	ندادن نامه‌های اسرا به آنان	۵۹	۲/۲۷	۱/۱۵۷
۴	ممانعت از نوشتن نامه توسط اسرا	۵۹	۳/۶۳	۰/۶۹۲
۵	ممنوع ساختن تجمع اسرا در محوطه	۵۹	۳/۰۸	۰/۹۱۵
۶	کاهش هواخوری اسرا	۵۹	۲/۸۸	۱/۱۴۶
۷	ممانعت از گفتگوی چند نفره اسرا	۵۹	۱/۲۵	۱/۰۷۶
۸	انتساب دزدی به برخی اسرا	۵۹	۱/۳۷	۱/۱۴۳
۹	وادار کردن اسرا به مصاحبه	۵۹	۲	۰/۸۹۱
۱۰	تحمیل بی‌خوابی بر اسرا	۵۹	۱/۸۸	۱/۱
۱۱	وادار کردن به کارهای سخت	۵۹	۳/۳۲	۰/۹۵۵
۱۲	کاهش جیره غذایی	۵۹	۳/۳۱	۰/۸۳۶
۱۳	محدود ساختن استفاده از دستشویی	۵۹	۲/۵۱	۱/۳۴۴
۱۴	آلوده ساختن محیط اسارت	۵۹	۲/۸۸	۱/۲۱۹

۰/۹۹۷	۲/۷۳	۵۹	پخش موسیقی آزاردهنده	۱۵
۱/۱۴۸	۲/۴۲	۵۹	ممانعت از اقامت مشترک اسرا	۱۶
۱/۱۹۱	۲/۵۹	۵۹	بازجویی‌های مکرر از اسرا	۱۷
۱/۱۵۵	۱/۹	۵۹	برگزاری جلسات سخنرانی و آموزش	۲۶
۱/۲۹	۱/۴۴	۵۹	ایجاد بیماری جسمی از طریق دارو	۲۹
۰/۹۹۶	۲/۸	۵۹	وادار کردن اسرا به حبس ادرار و مدفوع	۴۲
۰/۹۶۱	۲/۶۴	۵۹	استفاده از بازجویی‌های متضاد	۴۳
۱/۰۵۱	۲/۵۳	۵۹		جمع ۲۱

همان‌طور که جدول بالا نشان می‌دهد از نظر اسرا، عراقی‌ها در بهره‌برداری از روشهای شست‌وشوی مغزی بیش از همه، از ۳ روش ۱، ۴ و ۱۲ استفاده کرده‌اند. آنان از روشهای ۷، ۸ و ۲۹ کمتر استفاده کرده‌اند.

ب) روشهای تخریب روحیه

بررسیها نشان داد که عراقی‌ها در طول دوران اسارت اسرای ایرانی، از ۱۱ روش تخریب روحیه استفاده کرده‌اند، در جدول زیر میزان استفاده از عملیات روانی عراقی‌ها با استفاده از روشهای تخریب روحیه، شماره سؤال، عنوان سؤال، تعداد، میانگین و انحراف معیار خواهد آمد:

جدول ۲- روش تخریب روحیه

شماره سؤال	عنوان سؤال	تعداد	میانگین	انحراف معیار
۱۸	ایجاد جو عدم اعتماد در بین اسرا	۵۹	۲/۰۵	۱/۱۳۶
۱۹	ارایه اخبار دروغین در مورد خانواده‌ها	۵۹	۲/۱۷	۱/۲۷۵
۲۰	نشر مکرر شایعه مرگ رهبران ج.ا.ا.	۵۹	۳/۴۹	۰/۶۷۹
۲۱	تحقیر شخصیت اسرا	۵۹	۲/۷۳	۱/۲۱۵
۳۱	تبلیغ گسترده علیه رهبران ایران	۵۹	۲/۶۴	۱/۵۳۹

۰/۸۸	۳/۱۴	۵۹	متهم کردن ایران به داشتن ارتباط با اسرائیل	۳۲
۱/۲۷۱	۱/۲۷	۵۹	وادار کردن اسرا به تکریم فرماندهان عراقی	۳۴
۱/۲۰۵	۱/۸۸	۵۹	وادار کردن اسرا به واکس زدن	۳۵
۱/۶۵۴	۲/۰۸	۵۹	نشر شایعانی در مورد قیام مردم ایران علیه نظام	۳۸
۱/۰۹۹	۲/۲۹	۵۹	نشر بوهای نامطبوع در خوابگاهها	۳۹
۰/۹۲۹	۳/۲۹	۵۹	استفاده از ظروف غیر بهداشتی	۴۱
۱/۱۷	۲/۴۵	۵۹		جمع ۱۱

همان‌طور که جدول بالا نشان می‌دهد از نظر اسرا، عراقی‌ها در بهره‌برداری از روشهای تخریب روحیه بیش از همه، از ۳ روش ۲۰، ۴۱ و ۳۲ استفاده کرده‌اند. آنان از روشهای ۳۴، ۳۵ و ۳۸ کمتر استفاده کرده‌اند.

ج) روشهای فروپاشی انسجام

بررسیها نشان داد که عراقی‌ها در طول دوران اسارت اسرای ایرانی، از ۶ روش فروپاشی انسجام استفاده کرده‌اند، در جدول زیر میزان استفاده از عملیات روانی عراقی‌ها با استفاده از روشهای فروپاشی انسجام، شماره سؤال، عنوان سؤال، تعداد، میانگین و انحراف معیار خواهد آمد:

جدول ۳- روش فروپاشی انسجام

شماره سؤال	عنوان سؤال	تعداد	میانگین	انحراف معیار
۲۲	تلاش برای ایجاد تفرقه بین اسرای ارتشی و سپاهی	۵۹	۲/۲	۱/۴۶
۲۳	تلاش برای ایجاد تفرقه بین اسرای شیعه و سنی	۵۹	۱/۹۸	۱/۴۵۶
۲۴	تلاش برای ایجاد تفرقه بین اسرای اقوام مختلف ایرانی	۵۹	۳/۷۸	۰/۶۴۵
۲۵	مسامحت از برگزاری مراسم جمعی مذهبی	۵۹	۲/۰۸	۱/۰۵۵

۱/۰۱۷	۳/۳۹	۵۹	نشر شایعاتی مبنی بر انجام رفتارهای غیراخلاقی توسط برخی اسرا	۳۰
۱/۰۴۷	۲/۱۵	۵۹	درخواست مکرر از اسرا برای پناهندگی به عراق	۴۴
۱/۱۳۶	۲/۵۱	۵۹		جمع ۶

همان‌طور که جدول بالا نشان می‌دهد از نظر اسرا، عراقی‌ها در بهره‌برداری از روشهای فروپاشی انسجام بیش از همه، از روشهای ۲۴ و ۳۰ استفاده کرده‌اند. آنان از روشهای ۲۳ و ۲۵ کمتر استفاده کرده‌اند.

د) روشهای تهییجی و اغواگرانه

بررسی‌ها نشان داد که عراقی‌ها در طول دوران اسارت اسرای ایرانی، از ۲ روش تهییجی و اغواگرانه استفاده کرده‌اند. در جدول زیر میزان استفاده از عملیات روانی عراقی‌ها با استفاده از روشهای تهییجی و اغواگرانه، شماره سؤال، عنوان سؤال، تعداد، میانگین و انحراف معیار خواهد آمد:

جدول ۴- روش تهییجی و اغواگرانه

شماره سؤال	عنوان سؤال	تعداد	میانگین	انحراف معیار
۲۸	پخش عکس و تصاویر جنسی در بین اسرا	۵۹	۱/۵۳	۱/۳۹۴
۴۰	تطمیع برخی اسرا با پول و ...	۵۹	۲/۴۱	۱/۲۷۵
جمع ۴		۵۹	۱/۹۷	۱/۳۳۴

همان‌طور که جدول بالا نشان می‌دهد از نظر اسرا، عراقی‌ها در بهره‌برداری از روشهای تهییجی و اغواگرانه بیشتر از روش ۴۰ استفاده کرده‌اند. آنان از روش ۲۸ کمتر استفاده کرده‌اند.

۵) روشهای تهدید و ارباب

بررسی‌ها نشان داد که عراقی‌ها در طول دوران اسارت اسرای ایرانی از ۴ روش تهدید و ارباب استفاده کرده‌اند، در جدول زیر میزان استفاده از عملیات روانی عراقی‌ها با استفاده از روشهای تهدید و ارباب، شماره سؤال، عنوان سؤال، تعداد، میانگین و انحراف معیار خواهد آمد:

جدول ۳- روش فروپاشی انسجام

شماره سؤال	عنوان سؤال	تعداد	میانگین	انحراف معیار
۲۷	تهدید به اعدام و ...	۵۹	۰/۹۸	۱/۰۲۵
۳۳	شلاق زدن برخی اسرا	۵۹	۲/۷۳	۱/۲۵۷
۳۶	استفاده از شوک الکتریکی	۵۹	۰/۹۷	۱/۳۶۴
۳۷	استفاده از دروغ‌سنج	۵۹	۲/۲۲	۱/۱۹
جمع		۵۹	۱/۷۲	۱/۲۰۹

همان‌طور که جدول بالا نشان می‌دهد از نظر اسرا، عراقی‌ها در بهره‌برداری از روشهای تهدید و ارباب بیش از همه، از روشهای ۳۳ و ۳۷ استفاده کرده‌اند. آنان از روشهای ۲۷ و ۳۶ کمتر استفاده کرده‌اند.

۲- یافته‌های تحلیلی

در سطور زیر داده‌های تحلیلی گزارش می‌شود:

۱- میزان اعمال عملیات روانی بر روی گروههای مختلف اسرا

برای بررسی اینکه عراقی‌ها عملیات روانی خود را بیشتر معطوف کدام گروه از اسرا نموده‌اند، از آزمون آماری تحلیل واریانس یک‌طرفه استفاده شد. نتایج حاصل در جداول زیر درج شده است:

جدول ۶- میزان اعمال عملیات روانی بر روی گروههای مختلف اسرا

روش	ارثی‌ها		بسیجی‌ها		پاسداران		سایر	
	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار
شست‌وشوی مغزی	۵۰	۹/۹	۵۳/۳	۱۰/۹۲	۵۰/۷۵	۹/۵	۴۱/۶۷	۴
تخریب روحیه	۲۴/۷	۵/۹۲	۲۳/۲۱	۹/۲۸	۲۶/۲۵	۲/۷۵	۲۳	۲
کاهش انسجام	۱۵/۶۷	۳/۷۴	۱۵/۵۸	۵/۵	۱۷/۷۵	۳/۴	۱۲	۱/۷۳
تهییج	۴/۰۳	۲/۲۴	۴/۱۱	۲/۰۵	۳/۲۵	۲/۲۱	۲/۶۷	۲/۵۱
تهدید و ارباب	۶/۸۵	۲/۹۹	۷/۷۴	۳/۰۱	۵/۷۵	۳/۳	۳/۶۷	۲/۵۱

داده‌های درج شده در جدول بالا با استفاده از آزمون آماری تحلیل واریانس یک‌طرفه مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. نتایج حاصل در جدول زیر درج شده است.

جدول ۷- خلاصه تجزیه و تحلیل واریانس برای مقایسه میزان اعمال عملیات روانی روی گروههای مختلف اسرا

روش	مجموع مجدورات	درجات آزادی	میانگین مجدورات	F	سطح معنی‌دار
شست‌وشوی مغزی	۳۸۵/۷۸	۳	۱۲۸/۵۹	۱/۲۵	۰/۳
	۵۶۲۵/۱	۵۵	۱۰۲/۲۷		
تخریب روحیه	۴۷/۸	۳	۱۵/۹۳	۰/۳۲	۰/۸
	۲۷۰۸/۸۷	۵۵	۴۹/۲۵		
کاهش انسجام	۵۷/۵۲	۳	۱۹/۱۷	۱/۰۱	۰/۳۹
	۱۰۳۴/۷۱	۵۵	۱۸/۸۱		
تهییج	۷/۵۵	۳	۲/۵۱	۰/۵۲	۰/۶۶
	۲۶۴/۱۷	۵۵	۴/۸		
تهدید و ارباب	۵۰/۰۴	۳	۱۶/۶۸	۱/۸۵	۰/۱۵
	۴۹۵/۳۴	۵۵	۹		

همان‌گونه که جدول بالا نشان می‌دهد، در هیچ یک از موارد پنجگانه بین f محاسبه شده و f استاندارد در سطح $p < 0/05$ تفاوت آماری معناداری وجود ندارد. بنابراین، اگرچه در مجموع عراقی‌ها روشهای عملیات روانی بیشتری را روی پاسداران اعمال کرده‌اند، اما این تفاوت از نظر آماری معنادار نیست.

۲- رابطه میزان استفاده از روشهای عملیات روانی با سن و تحصیلات برای بررسی رابطه میزان استفاده عراقی‌ها از روشهای عملیات روانی و دو متغیر سن و تحصیلات اسراء، از آزمون همبستگی اسپیرمن استفاده شد. نتایج حاصل در جدول زیر درج شده است:

جدول ۸ - رابطه میزان استفاده از عملیات روانی با سن و تحصیلات

متغیرهای سطح اول	سنت‌وشوی مغزی	تخریب روحیه	کاهش انسجام	تهییج	تهدید و ارهاب
سن	۰/۰۵	۰/۱۶	-۰/۵۸	۰/۲۹	۰/۰۶
تحصیلات	۰/۲	۰/۰۷	۰/۴	۰/۲	۰/۱۳

نتایج مندرج در جدول شماره ۸ بیانگر آن است که:

۱. با افزایش سن بر میزان استفاده از روشهای تخریب روحیه به میزان محدودی ($= 0/16$) افزوده شده است.
۲. با افزایش سن از میزان استفاده از روشهای کاهش انسجام کاسته شده است. به عبارت دیگر، عراقی‌ها روشهای کاهش انسجام را به گروههای سنی پایین معطوف نموده‌اند.
۳. با افزایش سن بر میزان استفاده از روشهای تحریک‌کننده افزوده شده است.
۴. بین تحصیلات و میزان استفاده از شستشوی مغزی، کاهش انسجام و تهییج رابطه معناداری وجود دارد، لیکن، این رابطه در مورد روشهای تهییجی معکوس است. به عبارت دیگر عراقی‌ها در گروههای تحصیلی پایین‌تر بیشتر

از روشهای تهییجی استفاده کرده‌اند، در حالی که برای گروههای تحصیلی بالاتر از روشهای شستشوی مغزی و کاهش انسجام بهره گرفته‌اند.

نتیجه‌گیری

همان‌گونه که پیش‌تر گفته شد، این تحقیق به منظور بررسی شیوه‌های عملیات روانی عراقی‌ها روی اسرای ایرانی و نیز میزان مقاومت اسرا در مقابل آنها صورت گرفت. هدف اصلی در این تحقیق، شناسایی آسیب‌پذیری نظامیان و سایر نیروهای رزمنده ایرانی در مقابل فنون عملیات روانی دشمن احتمالی آتی و همچنین شناسایی فنون عملیات روانی عراق علیه اسرای ایران، شناسایی نقاط ضعف اسرای ایران و شناسایی راهکارهای مقابله با عملیات روانی عراق بود که با انجام تحقیقات کتابخانه‌ای، با استفاده از منابع موجود و نیز انجام تحقیق پیمایشی انجام گرفت. در سطور زیر نتایج به دست آمده مرور می‌شود:

۱- استفاده از روشهای شستشوی مغزی و تأثیر آنها

یافته‌های تحقیق (جدول شماره ۱) نشان داد که عراقی‌ها از ۲۱ روش شستشوی مغزی برای شکستن مقاومت و اعتراف‌گیری اسرای ایرانی استفاده کرده‌اند. لیکن از بین روشهای ۲۱ گانه بیش از همه به ترتیب از سه روش زیر بهره گرفته‌اند:

- زندانی کردن در سلول انفرادی،
- قطع ارتباط اسرا با خانواده (ممانعت از نوشتن نامه)،
- وادار کردن اسرا به فعالیتهای شدید جسمی.

عراقی‌ها از آن رو از این سه روش استفاده کرده‌اند که اسرای ایرانی را زودتر از پای درآورند و مقاومت آنان را درهم بشکنند. چه، تجارب تاریخی و یافته‌های تحقیقی، آشکار ساخته‌اند که این سه روش بیش از روشهای دیگر مقاومت اسرا را درهم می‌شکند.

۲- استفاده از روشهای تخریب روحیه و تأثیر آنها

یافته‌های تحقیق (جدول شماره ۲) نشان داد که عراقی‌ها از ۱۱ روش تخریب روحیه برای شکستن مقاومت و اعتراف‌گیری علیه اسرای ایرانی استفاده کرده‌اند. لیکن از بین روشهای ۱۱گانه، بیش از همه به ترتیب از روشهای زیر بهره گرفته‌اند:

- نشر مکرر مرگ رهبران نظام جمهوری اسلامی ایران،
- استفاده از ظروف غیر بهداشتی و کثیف برای دادن غذا به اسرا،
- متهم کردن ایران به داشتن ارتباط با اسرائیل.

۳- استفاده از روشهای فروپاشی انسجام و تأثیر آنها

یافته‌های تحقیق (جدول شماره ۳) نشان داد که عراقی‌ها از ۶ روش فروپاشی انسجام، برای شکستن مقاومت و اعتراف‌گیری از اسرای ایرانی استفاده کرده‌اند. لیکن از بین روشهای شش‌گانه بیش از همه به ترتیب از روشهای زیر بهره گرفته‌اند:

- تلاش برای ایجاد تفرقه (بین اسرای اقوام مختلف ایرانی)،
- نشر شایعاتی مبنی بر انجام رفتارهای غیر اخلاقی برخی اسرا.

۴- استفاده از روشهای تهییجی و اغواگرانه و تأثیر آنها

یافته‌های تحقیق (جدول شماره ۴) نشان داد که عراقی‌ها در عملیات تهییجی و اغواگرانه از دو روش استفاده کرده‌اند که از این روشها، روش تطمیع با پول بیش از دیگر روشها تأثیر داشته است.

۵- استفاده از روشهای تهدید و ارباب و تأثیر آنها

یافته‌های تحقیق (جدول شماره ۵) نشان داد که عراقی‌ها از ۴ روش تهدید و ارباب استفاده کرده‌اند. لیکن از بین روشهای چهارگانه بیش از همه روشهای زیر تأثیر گذاشته است:

- شلاق زدن برخی اسرا در انظار دیگران برای ترساندن بقیه اسرا،

- استفاده از دستگاه دروغ سنج برای اقرار گرفتن.

نتایج به دست آمده و نظرات پاسخ‌دهندگان و همچنین سایر شواهد، بیانگر آن است که رژیم بعث عراق در عملیات روانی علیه اسرا در دستیابی به برخی از اهداف خویش چندان موفق نبوده است، اما بررسیهای عمیق‌تر بیانگر اثرات بلندمدت عملیات روانی رژیم عراق روی اسرای ایرانی است.

در پایان می‌توان نتیجه گرفت که اولاً: رژیم بعث عراق برای فروپاشی مقاومت، تخریب روحیه و از میان بردن انسجام اسرای ایرانی از روشهای متعدد و متنوعی بهره گرفته است. ثانیاً: چون عراقی‌ها از اثربخشی برخی روشها مطمئن‌تر بوده‌اند، از آن روشها (نظیر سلول انفرادی، محرومیت حسی، حبس ادرار و ...) بیشتر استفاده کرده‌اند. ثالثاً: برخی روشهای مورد استفاده عراقی‌ها توانسته است بر زندگی روانی (به‌ویژه سلامت روانی) اسرا تأثیر عمیقی برجای بگذارد. رابعاً: اسرای ایرانی برای مقابله با ابعاد عملیات روانی عراقی‌ها از روشهای مختلفی استفاده کرده‌اند.

سرانجام لازم است خاطر نشان شود که این تحقیق سرآغاز بررسی پیرامون ابعاد اثرات عملیات روانی عراق روی اسرای ایرانی است. نویسندگان امیدوارند در آینده پژوهشهای بیشتری در این باره صورت گیرد.

منابع فارسی

- ۱- آقابابایی، غلامرضا (۱۳۶۶)؛ *فرهنگ علوم سیاسی*، تهران، انتشارات ویس.
- ۲- امانی‌زاده، علی‌اصغر (۱۳۸۲)؛ *بررسی وضعیت اسرای ایرانی در اردوگاههای عراق*، تهران، انتشارات سروش.
- ۳- ایران دیدبان (۱۳۸۱)؛ *برخورد با اندیشه، شست‌وشوی مغزی*، سایت اینترنتی ایران دیدبان.
- ۴- الیاسی، محمدحسین (۱۳۸۳)؛ "فرآیند شست‌وشوی مغزی زنان عراقی"، تهران، *نشریه عملیات روانی*، شماره ۴، ص ۱۵.

- ۵- توسلیان، ناهید (۱۳۷۴)؛ شکوفایی هنر در اسارت، تهران، انتشارات دانشگاه سوره.
- ۶- جعفری، قاسم (۱۳۷۶)؛ خوشه‌های خاطره، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
- ۷- مارکس، جان (۱۳۷۴)؛ سیا و کنترل مغزها، ترجمه فریدون دولتشاهی، تهران، انتشارات اطلاعات.
- ۸- متفکر، حسین (۱۳۸۱)؛ جن روانی، تهران، اداره روابط عمومی و انتشارات ستاد حوزه نمایندگی ولی فقیه در سپاه.
- ۹- متسکیو (۱۳۷۴)؛ روح القوانین، ترجمه علی‌اکبر مهندس، تهران، انتشارات علمی.
- ۱۰- وکیلی، عباسعلی (۱۳۷۴)؛ مقاومت در اسارت (خاکریز پنهان)، ج اول، تهران، واحد پژوهش ستاد آزادگان.

English References

- 1- Hunter, j. (1956). Brain Washing. www.psy.org.
- 2- Jonson, L. (2001). Behavior Change and Brain Washing. NewYork: McGraw Hill.
- 3- Stivence, F. P. (1988). Behavior Modification. www.L.T.org.